

The essence of the system-activity approach and critical thinking in the educational process

S. Kumarbekuly^{1*}, B.Sh. Abdimanapov², N.E. Ussenov², N.Zh. Zhensikbaeva¹

¹*S.Amanzholov East Kazakhstan University
(Ust'-Kamenogorsk, Kazakhstan),*

²*Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty Kazakhstan)*

Abstract

The article describes the structure, content and role of the system-activity approach in the development of critical thinking among students of educational institutions. The definition of the concept of “system-activity approach” is given, its main components and principles of implementation of the approach in scientific activity are highlighted. As you know, a modern student should have the skills to independently search for new knowledge, process and analyze it, develop new skills and abilities in accordance with educational goals, distinguish and independently find ways to solve existing problems, creatively approach the solution of educational goals and tasks. In the conditions of modern education, students often have to solve non-standard educational tasks in conditions unfamiliar to them, where the method of teaching schoolchildren in accordance with the requirements of a system-activity approach – as problem-based learning plays an essential role in their solution. It should be noted that as the main technological. the component of the system-activity approach becomes the condition of the actual activating difficulty, where the final result is an individual educational result obtained in the course of students’ conscious learning activities. The result of this work can be put forward ideas, hypotheses, versions and methods obtained in the results of students’ activities (schemes, models, experiments, texts, projects, etc.). All this is one of the key differences between the system-activity approach from traditional (knowledge) methods in teaching. Critical thinking has its own characteristics, its own conceptual system that distinguish it from other types and types of thinking. In most cases, we consider critical thinking only in relation to other types of thinking, in combination and comparison with such concepts as productive, problematic, creative, logical and systemic thinking, intelligence and with other concepts of active, purposeful mental and practical human activity. The paper analyzes the scientific approaches of foreign scientists in defining the concepts of “system-activity approach” and “critical thinking”.

Keywords: system-activity approaches; critical thinking; education; upbringing; training; educational activity.

Поступила в редакцию 16.11.2021

МРНТИ 14.29.27

<https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.26>

Қ.Е.АБДУЛЛИНА^{*1}, Н.Б.ЖИЕНБАЕВА¹

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),
kyrabdyl@mail.ru*, zh_nadejda@mail.ru*

**БІРЛЕСІП ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ НАШАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ
ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН КИІЗ БАСУ ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ**

Аңдатпа

Мақалада ұлттық қолданбалы киіз басу өнерін бірлесіп орындауды оқыту жағдайында, есту қабілеті нашар 5-7 сынып оқушыларының қарым-қатынасының мазмұндық компоненттерін қалыптастырудың ерекшеліктері қарастырылған. Оқушылардың әлеуметтік белсенділігін киіз басу өнері арқылы шығармашылық танымдарын қалыптастыруға және физикалық жағдайын түзетуге бағытталған әдістер

қарастырылған. Есту қабілеті нашар оқушыларға білім берудің негізгі идеясы қалған есту қасиетін сақтау, өз бетінше коммуникациялық дағдысын дамытудағы сөздік қорын молайту, оқыту мен тәрбие беру үрдісінде ұлттық киіз басу өнері арқылы арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз етудің жолдары сипатталған. Киіз басу үрдісі – есту қабілеті нашар оқушылардың ұжыммен бірлесе орындайтын тиімді іс-әрекет ретіндегі ерекшелігі негізделді. «Көркем еңбек» пәндік-практикалық сабақтарында есту қабілеті нашар оқушылардың сөйлеу коммуникациясының қалыптасу ерекшеліктері; бірлесіп, ұжыммен орындалатын іс-әрекетте сөйлесу тілін және танымдық белсенділігін арттырудағы киіз басу өнерінің маңыздылығы эксперименттік тұрғыда анықталды. Ұлттық қолданбалы киіз басу өнерін оқыту үрдісінде есту қабілеті нашар оқушылардың компенсаторлық (орын алмастыру, толықтыру) мүмкіндіктерінің нәтижелері көрсетіледі.

Түйін сөздер: есту қабілеті нашар оқушы; ұлттық киіз басу өнері; бірлескен іс-әрекет; әлеуметтік белсенділік; қарым-қатынас; коммуникация; әлеуметтену.

Кіріспе. Қазіргі таңда арнайы мектеп алдында тұрған білім мен тәрбиенің маңызды міндеттерінің ішінде эстетикалық тәрбие беру арқылы есту қабілеті нашар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, кәсіби іс-әрекетке ұлттық өнер арқылы әлеуметтендіру мәселесі маңызды орын алады. Себебі, еліміздің білім беру жүйелерінің мақсат, міндеттерін айқындайтын жаңа мазмұнды заңдар мен тұжырымдамаларда ерекше қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтендіру мәселесі көкейтесті сұрақтардың бірі екені көрсетілген. Сондай-ақ, ҚР Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында оқушылардың интеллектуалдық, рухани, адамгершілік және физикалық дамуын қамтамасыз ету; ұлттық және отбасылық құндылықтарды дамытуға бағытталған «Құндылықтарға негізделген білім беру» бағдарламаларын құру мақсаты қойылған [1].

Отандық және шетелдік статистикадан есту қабілеті төмен адамдардың саны артқанын көруге болады. Ғалымдардың жүргізген зерттеулерінде әлем халқының 4-6% есту қабілетінің бұзылу салдарынан әлеуметтік қатынасқа еркін енуіне кедергі келтіретін дәрежеде екенін көрсетті [2, Б. 5]. Есту қабілеті нашар оқушылардың танымдық қызметі мен сөйлеу тілі қалыптан өзгеше және баяу жүретіні белгілі және бұл өзгешелік олардың күнделікті іс-әрекетке араласуында да байқалады. Есту қабілеті нашар оқушыларды еңбек іс-әрекетіне даярлау – еңбектің түрлі салаларына белсенді араласуына, әлеуметтік бейімделуіне негізделген

арнайы білім берудің маңызды буыны. Себебі, әлеуметтік ортада ерекше бала өмірдің дайын формалары мен әдістерін, материалдық және рухани мәдениетпен өзара әрекеттесу тәсілдерін саналы түрде игеріп, қоғамға бейімделуді үйренеді, өзінің әлеуметтік тәжірибесін, құндылық бағдарын, өзіндік өмір салтын дамыта алады [3, Б. 94.].

Арнайы білім беру мекемелерінде есту қабілеті нашар оқушыларды еңбекке даярлау (оқыту) бірте-бірте күрделене түсетін міндеттерді шешуге және білім берудің өзара байланысты кезеңдерінің мазмұнын меңгертуге бағытталған. Мектепте еңбек іс-әрекеті «Көркем еңбек» пәні арқылы іс-жүзіне асырылады. «Көркем еңбек» пәнінің арнайы оқу жоспары (бағдарламасы) ҚР білім Заңында көрсетілген жалпы білім беру бағдарламаларына сәйкес әзірленеді және психологиялық-медико-педагогикалық консультация ұсыныстарын, психофизикалық ерекшеліктері мен танымдық қабылдауын ескеріп, ерекше балаларға білім беру мен дамытуға бағытталады [4]. Оқытудың барлық кезеңдерінде балалардың еңбек әрекетіне араласуы қоршаған ортаны практикалық тұрғыда тануға, ой-өрісін кеңейтуге, әлемді түсіну туралы олқылықтардың орнын толтыруға, іс-әрекеттер мен құбылыстардың арасындағы байланыстарды түсіну қажеттілігін өзектендіреді. Ал, ұлттық киіз басу өнері баланың көркемдік тәрбиесіне, қоршаған әлемді эстетикалық тұрғыда қабылдауға және халықтың рухани-мәдени құндылықтарын дамытуға ықпал ете, зейінін және есте сақтау қабілетін дамытады [5, Б. 73.]. Осы тұрғыда Л.В. Андреева практикалық іс-әрекеттегі қол еңбекке баулу

оқушылардың физикалық жағдайын түзетуге бағытталуына, әсіресе оқушылардың сөйлеу тілінің жан-жақты дамуына, яғни сөздік қорының кеңеюіне, синтаксистік құрылым мен айтылымның дұрыс байланысуына көңіл бөлу керектігін көрсеткен [6, Б. 112.]. Себебі, есту қабілеті нашар балалардың ауызша сөйлеу тілінің дұрыстығын қалыптастыру, оның қоғамға кіру үрдісіндегі эмоционалды, құндылық қатынастар деңгейінде бекітілген бағдарын түзетіп, келешек өміріне дұрыс бағдарлана алуына мүмкіндік туғызады.

Алайда, қазіргі арнайы білім беру мекемелерінде «көркем еңбек» пәнінен беретін мұғалімдердің басым бөлігі дефектолог мамандар емес болғандықтан (арнайы орта немесе жоғары білімі бар көркем өнер пәнінің мұғалімдері екінші жоғары білімдерін дефектология саласымен байланыстырмаған), яғни сурдопедагогика және сурдопсихология саласымен жетік таныс емес және өз пәндерінде ұлттық киіз басу өнерін үйрету үрдісін есту қабілеті нашар оқушылардың коммуникациялық қарым-қатынасқа түсу құралы ретіндегі компенсаторлық мүмкіндігін қолданбайды.

Зерттеу мақсаты. Қазақстандағы нашар еститін оқушыларға арналған білім беру мекемелеріндегі 5-7 сынып оқушыларына киіз басу техникасында ұлттық бұйымдарды жасауды үйрету арқылы (бірлесіп, ұжыммен орындатуда) оқушылардың танымдық, коммуникациялық және әлеуметтік белсенділігін арттырудың тиімді әдістерін зерттеу.

Негізгі бөлім. Ұлттық қолданбалы өнердің ішінде ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып, өзінің колориттік үндестігін жоғалтпай келе жатқан өнер – «киіз басу». Киіз басудың бірнеше үрдісінде (жүн сабау, білектеу, тебу және т.б.) ән, әңгіме айтылып, ойын-сауықпен жалғасқан. Киіз басу бірлесіп, ұжыммен орындалатын өнер түрі [7, Б. 148.].

Кейінгі жылдары отандық және шетел педагог-практик ғалымдардың бірлесіп, ұжыммен әрекеттесіп оқыту әдістемесіне аса көңіл аударып жүргендері мәлім. Бұл баланың психологиялық дамуындағы құрдастармен қарым-қатынасының ролін зерттеудегі Л.С. Выготскийдің [8, Б. 15.]

танымал «жақын арадағы даму аймағы» (ЖАДА) теориясының салыстырмалы түрде жаңа бағыты болып табылады.

Ауқымды психологиялық-педагогикалық зерттеулер баланың дамуына ересектермен ғана емес, құрдастарымен де қарым-қатынасқа түсуі әсер ететінін растады. А.Қ. Әлімов интербелсенді оқу әдістемелеріне арналған еңбегінде Ж.Пиженің топтық жұмыс арқылы әрекеттесуі жөніндегі ойын: «Адамның ақылы («ми» деген мағынада)» өзін таниды, яғни, психологиялық тілмен айтқанда, басқа заттармен немесе басқа ақылдармен қатынаста ғана болады», деп көрсеткен, сондай-ақ, «адамның санасы тек басқа адамдармен қарым-қатынаста ғана дамиды, тек қарым-қатынас әрекеттері ғана бізді жаңа түсінікке әкеледі. Ал қарым-қатынас дегеніміз өзімізді басқаларға (олардың пікіріне, идеяларына, көзқарасына мінезіне) бейімдеу» деген түсініктер берген [9, Б.Б. 58-59.].

Е.Н. Марциновская әрекеттесу барысында қатысушыларға бөлініп берілген қызметтен жеке тұлғаның іс-әрекетінің белсенділік формасы туындайтынын және өзара әрекеттесу барысында қатысушылар арасындағы орындалатын қызметті бөлетіндігін көрсеткен [10, Б. 146.]. Өзара іс-әрекеттердің түрлерімен алмасу, белсенділіктің жеке формасын дамытушы күші ретінде жүреді. Ынтымақтаса отырып, бала топтың мүшелерімен өзара іс-әрекеттермен алмасу негізінде ортақ жұмыс жасайды. Балалар ұжым арқылы еңбек әрекетінде қолданылатын объектілердің сын-сипатын сезінеді, айту, қайталау арқылы өз-өздерін және айналасындағы ерекше балаларды дамытуға ықпал етеді. Сондай-ақ, ересектерге еліктеп, олардың іс-әрекетін бақылап, тәжірибе алады, яғни қоршаған ортаның тілін түсінеді [11-14]. Педагогикалық тұрғыда дұрыс ұйымдастырылған еңбек іс-әрекеті бала дамуының әлеуметтік факторларын айқындайды және бұл үрдіс біртіндеп оның өмірлік тәжірибесіне айналады.

Зерттеу әдіснамасы. Бірлескен топпен жұмыс барысында оқушылардың барлығы да өзара қарым-қатынасқа негізделеді, мәселен киіз басу өнерін үйренуде оқушылар болашақ туынды туралы ой-талқылайды

(эскиз, нобай сызады), таңдап алынатын материал мен техника түрін бірге шешеді (құрғақ немесе дымқыл илеу техникасы), түстік шешімін ақылдасады (бояу түрімен жұмыс), соңғы нәтижеге қол жеткізу туралы сыни шешімдер қабылдайды. Яғни, тыңдай біледі, өз пікірлерін ұтымды және дәлелді түрде жеткізеді, бірлесіп шешім қабылдайды, іс-жүзіне асырады. Киіз басу өнерінде біреудің жұмыстан тыс немесе шеттеп қалуы мүмкін емес: себебі барлық оқушы белсенді әрекетте болады, барлығы да шығармашылық жұмыстың қорытынды нәтижесіне өз үлестерін қосады. Киіз басу өнері үлкендердің қатысуымен, яғни педагогтың алдын-ала жоспарланып, ұйымдастыруымен өткізіледі. Бұл жөнінде Л.С. Выготский «қазір баланың ересектермен жасай алатыны, ертең өз бетінше игере алатындығында», яғни балалардың үлкендердің әрекеттесуімен дамитынын көрсетеді [8, Б. 15.].

Сондай-ақ, киіз басу өнері сабақтарында балалардың қол еңбегі арқылы практикалық іс-әрекеттерге түсуі ойлаудың барлық операцияларын іске қосады, себебі бала болашақ ойындағы туындысын қағаз бетіне түсіреді және жасалатын бұйымның құрылымын, техникасын зерттейді, яғни **анализ** жасайды (мысалы, құрғақ өңдеу техникасында ойыншық қоянның пішінін сомдауда жануардың детальдарын зерттейді); туынды бөліктерін өзара салыстыра отырып тұтас бірлікке жинайды, яғни **синтездейді** және **салыстырады** (мысалы, ойыншық қоянның тиісілі детальдарын бір-біріне қосып, тұтас бұйымды құрастырады). Туындының сын сипатын көрсетуде (мысалы, ойыншық қоянның характерін шығаруда) бала жалпылама көруді үйренеді, яғни **абстрактілі тұрғыда ойлайды**. Туынды түстерінің үйлесімділігі, біртұтас колориттік тоналдылықты табу – жалпылаумен байланысты (мысалы, ойыншық қоянның сұр түсті болуы және т.б.). Заттың басқа заттардан айырмашылығы мен өзіне тән ерекшелігін табу ойлаудың айқындалу операциясы негізінде іске асырылады (мысалы, ойыншық қоянның өзіне тән ерекшелігін көрсетуі) [15; 16].

Киіз басу техникасын меңгерту сабақтары есту қабілеті нашар оқушылардың ауызша сөйлеуін және есту-көру арқылы қабылдауын дамытуға мүмкіндік туғызады. Жұмыс үрдісінде балалар жүн өңдеу техникасына қажетті материалдар және құралдармен танысады (мысалы, қарындаш, бояу, қылқалам, губка, флиц инесі, су сабын, полиэтилен), жасайтын бұйымның және оның бөлшектерінің атауын **есіне сақтайды** (мысалы, сувенир, ойыншық, ою, өрнек, құрақ, сырмақ, текемет және т.б.), практикалық әрекеттер **атауын меңгереді** (мысалы, өңдеу, илеу, қию, кесу, жабыстыру, беттестіру, сабау, шабақтау, білектеу, қарпу, булау, жуу), сондай-ақ ой операцияларын білдіретін сөздер, яғни заттың сипаты, түсі, материалы, **техникасын біледі** (мысалы, қалың, жұқа, құрғақ, дымқыл, ұзын, қысқа, талдырма, қызыл, күрең қызыл, сарғыш, қошқыл, күлгін, қоңыр, қоңырқай, ақшыл, күңгірт және т.б.).

Киіз басу сабақтарында белгілі бір сөздер немесе түсініктердің мағынасын меңгерту жұмыстарымен қатар, оқушылардың айттылым сөзінің дұрыс жетілуіне де көңіл бөлінеді. Есту қабілеті нашар оқушыларға эстетикалық тәрбие беру мен олардың әлеуметтенуіне арнайы мектептің бүкіл ұжымы атсалысады, бірақ бұл тұста «көркем еңбек» пән мұғалімінің ролі маңызды болмақ. Себебі, пән мұғалімі киіз басу өнері әлемінің үндестігін, оның құндылығын, әдемілік ерекшелігі тұтастық құрылыммен бірігуін көрсетіп, осы үндестік арқылы қолданбалы сәндік бұйымдарын жасауды үйретуде оқушылардың білімдерін қалыптастырады, техникаларын меңгерттеді.

Сонымен, арнайы мектептердегі көркем еңбек пәнінде «киіз басу» өнері өзінің негізгі мақсаты – оқушылардың көркемдік, эстетикалық білімдері мен дағдыларын дамыту, ұлттық құндылық негіздерімен таныстырумен қатар, есту қабілеті нашар оқушылардың танымдық аясын, ауызша сөйлеуін қалыптастырудың компенсаторлық жолы ретінде қолданылады.

Таңдалым. Зерттеу жұмысы 2020-2021 оқу жылының қаңтар-сәуір айларында және 2021-2022 оқу жылының қыркүйек-қараша айларында Алматы қаласының «Есту

қабілеті төмен балаларға арналған №5 арнайы түзету мектеп-интернаты» КММ және Семей қаласының КММ «№4 есту қабілеті нашар балаларға арналған арнайы мектеп-интернаты» ЖББ КММ жүргізілді. Зерттеу жұмысына 5-7 сынып оқушылары алынды. Таңдалымға әртүрлі бұзылыстары бар есту қабілеті нашар барлығы 40 оқушы қатысты, оның ішінде есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалғандар) – 14; нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған – 22; нашар еститін және сөйлеу қабілетін нашар қабылдайтындар – 4. Бұл балалар 2020-2021 оқу жылының қаңтар-сәуір айларында жүргізілген зерттеудің бірінші кезеңіне кірді. Ал зерттеудің екінші кезеңі 2021-2022 жылдың қыркүйек-қараша айларында жүргізілді. Оған 42 оқушы қатысты: есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалғандар) – 12; нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған – 27; нашар еститін және сөйлеу қабілетін нашар қабылдайтындар – 3. Мұнда, 5-7 сынып оқушылары алынды және олар бірінші зерттеу кезеңіндегі оқушылардан айырмашылықтары болмады.

Зерттеу дизайны. Зерттеуімізге қатыстырылған балаларға білім беру және тәрбие үрдісінің барлық оңтайлы жағдайлары жасалды, сонымен қатар есту қабілеті нашар балалардың клиникалық диагнозы әртүрлі (полиморфты) болды. Көбіне екі жақты нейросенсорлық естімеушілік тіркелді (балалардың 80% – дан астамы). Кондуктивті естімеушілік аз кездесті. Көбіне балаларда естімеушіліктің I (48%) және II санаты (44%) және кейбір балаларда естімеушіліктің III санаты (7%) және IV (1%) кездесті. Барлық балаларда ауызша сөйлеу тілі дұрыс жетілмегені анықталды: дыбыстардың айтылуының бұзылысы, сөздік қорының аздығы, аграмматизм, бірақ есту қабілеті нашар III, III-IV, IV санаттағы балаларға қарағанда I, I-II, II санаттағы есту қабілеті нашар балаларда бұл бұзылыстар аз байқалды.

Киіз басу өнерін үйретуде бірнеше әдістеме ұсындық (Е.П. Торенстің әдістемесі негізінде шығармашылық тапсырмалар) [17, Б. 218.] және ынтымақтастық қарым-қатынастың ерекшелігін зерт-

теу үшін бірнеше сауалнама сұрақтары құрастырылды. Есту қабілеті нашар оқушылардың әртүрлі ерекшелігін ескере отырып, сұрақтарға жауап беру барысында мүмкін болатын нұсқалардың дайын тізіміне назар аудару ұсынылды.

Бірлесе жұмыс жасау (ынтымақтастық) деңгейлерін сипаттау А.К. Маркова, Т.А. Матис, Б.А. Орлованың құрастырған параметрлері негізінде жүргізілді [18, Б. 114.].

I деңгей – бірлесіп жұмыс жасауға қарсы оқушылар;

II деңгей – немқұрайлық, бейтараптық танытқандар;

III деңгей – бөлінбеушілікке жағымды көзқарас танытқандар;

IV деңгей – өткен тәжірибеге жүгіне, саналы түрде жағымды көзқарас білдіргендер;

V деңгей – жеке басына қатысты оң көзқарас танытқандар, бірақ кейбір оқушылар бірлесе жасаған дайын жұмысты бағалау барысында және бірлесе білім алудың кейбір жағымды тұстарын да қолдайтындар;

VI деңгей – бірлесе орындаған жұмыстың жеке басына тиімді, жағымды тұстарын көрсеткендер; жұмыстың соңғы нәтижесін бақылау-бағалау барысында қасындағы жолдасының көмегіне жүгінуге болатындығын көрсеткендер;

VII деңгей – бірлесе орындаған жұмыстың жеке басына тиімді, жағымды тұстарын көрсеткендер; оқушылар бірлесе орындайтын жұмыстың жоспарын құруда, оны орындау мен тексеруде қасындағы серіктестік көмектің маңызды екенін көрсеткендер;

VIII деңгей – ең жоғары деңгей. Оқушылар бірлескен іс-әрекеттік жұмыстарға толық бейімделген және оны саналы түрде орындайтындар.

Сонымен, деңгейлерді анықтау кезінде біріншіден, баланың бірлескен іс-әрекетке көзқарасын, екіншіден іс-әрекет барысында баланың серіктесіне қоятын талабын, үшіннен бірлесіп жұмыс істеуді анықтадық (оқу барысында ынтымақтастық тәсілдерін меңгеруі).

Зерттеу нәтижесі және талқылау. 2020-2021 оқу жылындағы зерттеу нәтижелеріне қарағанда 2021-2022 оқу жылындағы зерттеу нәтижелерінде 5-7 сынып оқушыларының бірлесіп жұмыс жасаудың

тиімді тұстарын саналы түрде түсініп, жауап бергенін аңғардық. Себебі, алғашқы зерттеу кезеңіндегі 5 сынып оқушылары келесі оқу жылында 6 сыныпқа көшсе, 6 сынып оқушылары 7 сыныпқа көшкен. Яғни, бұл 6-7 сынып оқушыларының бірлесіп

жұмыс жасаудан тәжірибелері бар дегенді көрсетеді. Ал, 2021-2022 оқу жылындағы 5 сынып оқушыларына бұл зерттеу 1-ші рет жүргізілгендіктен бірлесіп іс-әрекетке түсуден тәжірибелері жеткіліксіз және аз хабардар екендерін аңғардық (Кесте 1).

Кесте 1

Киіз басу өнері арқылы бірлесе жұмыс жасаудағы 5-7 сынып оқушыларының қарым-қатынастық өлшемдері

Бұзылыс деңгейі	2020-2021 оқу жылы						2021-2022 оқу жылы					
	Шығармашылық жұмыс (Е.П.Торенстің әдістемесі негізінде)			Сауалнама көрсеткіші			Шығармашылық жұмыс (Е.П.Торенстің әдістемесі негізінде)			Сауалнама көрсеткіші		
	сыныбы			сыныбы			сыныбы			сыныбы		
	5	6	7	5	6	7	5	6	7	5	6	7
Есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалғандар)	12,3%	8,7%	17,2%	29 %	18,1%	20,4%	14,3%	9,8%	19,2%	33,3%	20,1%	20,4%
Нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған	11,2%	15,3%	17,1%	33,2%	33,7%	34%	17,2%	16%	19%	35,2%	35,8%	34%
Нашар еститін және сөйлеу қабілетін нашар қабылдайтындар	17%	18,2%	17,1%	37,2%	29,2%	22,5%	19%	21,2%	14,1%	39%	34,1%	24,2%

5 сынып оқушылары бірлесіп іс-әрекетке түсудің III-деңгейін көрсетті, яғни қарсы емес, олар жеке жұмыс жасағаннан бірлесіп жұмыс жасау әлде қайда қызықтырақ деп көрсеткен. Бірақ бірлесіп жұмыс жасаудың нақты басым тұстарын айта алмады. Бақылау барысында бұл оқушылардың көбіне бірлесіп жұмыс жасауға қарағанда, жеке жұмыс жасауға икемділік танытқандарын аңғардық, балалар бірлесіп іс-әрекетке түсуге икемделмеген. Алайда, есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалған) оқушылардың басым бөлігі – 33,3% бірлесіп жұмыс жасауда өздерінің серіктестеріне көмек көрсетуге дайын екендерін және сауалнамада «мен досыма көмек көрсеткенді дұрыс деп есептеймін» деп көрсеткен. Бұл

өз кезегінде осы деңгейдегі оқушылардың жауапкершілікті сезінуін білдіреді. Ал, нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған оқушылардың басым көпшілігі 35,2% топпен жұмыс жасаудың маңыздылық тұстарын ашып көрсете алмады. Дәл осындай көрсеткішті нашар еститін және сөйлеу қабілетін нашар қабылдайтын оқушыларда көрсетті (39%). Жалпы бұл деңгейдегі балаларды алғанда бірлесіп іс-әрекетке түсуде оң көзқарас тұрақсыз сипатқа ие, бұл деңгейдегі оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруда әлі де жұмыс жасауды қажет етеді.

Біз **6 сыныптағы** нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған оқушылардың – 29,8% бірлесіп жағымды көзқарас танытты, яғни өткен тәжірибеге жүгіне, сана-

лы түрде жағымды көзқарас білдірді. Есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған оқушылардың басым бөлігі 35,8% – VI-деңгейді, бірлесе орындаған жұмыстың жеке басына тиімділігін және жұмыстың соңғы нәтижесін бақылау-бағалау барысында қасындағы жолдасының көмегіне жүгінуде тиімді екенін көрсеткен, ал нашар еститін және сөйлеуді нашар қабылдайтын оқушылардың бірлесе жұмыс жасауда біршама жоғары нәтиже көрдік және бұл деңгейдегі оқушылардың 34,1% – бірлесе жасаған дайын жұмысты бағалау барысында және бірлесе білім алудың кейбір жағымды тұстары барын көрсетті. Яғни, бұл балалар бақылау-бағалау элементтерімен таныс деп болжауымызға болады. Балалардың оқу үрдісін бақылауымызда бағалау критерийін меңгергендігін анықтадық. Серіктесті таңдағанда, олар әдетте, жақсы оқитын оқушылармен бірлесе жұмыс істеу тиімді екенін басшылыққа алды, себебі ол бірге жұмыс жасауда қателерді қалай табуға және оны қалай түзетіндігін біледі деп көрсетті. 6 сынып оқушыларының таңдаған жұмыстың басым түрі жұппен жұмыс жасау болды. Жұппен жұмыс бұл жастағы балаларды жаңашылдығымен қызықтыратындығын және бір-бірімен байланыс мүмкіндіктерін арттыратындығын айтты.

7 сынып оқушылары бірлесіп жұмыс іс-әрекетінің артықшылығы туралы нақты түсініктерді атап өтті. Нашар еститін және сөйлеу тілін нашар қабылдайтын оқушылардың 20,4% «бірге жұмыс істеу қызықты», дегенмен серіктестерді жеке басының ыңғайлығына «ол менің досым» деген ойды басшылыққа ала отырып таңдады. Сонымен қатар бұл оқушылар серіктес таңдауда үлгерімі жоғары оқушылар жақсы көмек көрсете біледі деп атап өткен және 19,2% мотивациялық тұрғыда серіктес таңдауда жақсы сөйлейтіндерге басымдылық берген. Бұл балалардың серіктес үшін нақты, түсінікті сөйлеудің қаншалықты маңызды екенін саналы түрде түсіне бастағанын көрсетеді. Яғни, қолданған әдісіміздің осы санаттағы оқушылардың сөздік қорын молайтуда септігі бар деп есептейміз.

Нашар еститін, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған оқушылардың – 34% VII деңгейді таңдап, яғни бірлесе орындайтын жұмыстың жоспарын құру, оны орындау, тексеруде және соңғы нәтижені тексеруде серіктесінің көмегіне жүгінуге болады деп көрсетті.

Есту қабілеті бұзылған, бірақ сөйлеу қабілеті сақталған (кейіннен естімей қалғандар) оқушылардың бірлесіп жұмыс жасауда топпен орындалатын жұмыс түрін таңдап алды. Оқушылардың 24,2% – бірлескен іс-әрекеттік жұмыстарға толық бейімделген және оны саналы түрде орындап, қасындағы серіктестеріне талап қоя білді. Бірақ, сабақ барысындағы бақылауымыз олардың ынтымақтастық іс-әрекетке түсуі тек бірлесе жұмыс жасау барысында және оны тексеру кезінде байқалды, қалған уақытта олар бір-бірінен көмек сұрауға қысылатындығы көрінді. Демек, бұл санаттағы оқушыларға бір-бірімен еркін араласуына, әлеуметтенуіне түрткі және негіз болатын әдістерді әлі де кеңейту керектігін көрсетеді.

Сонымен, есту қабілеті нашар оқушылардың киіз басу өнері арқылы бірлесе жұмыс жасаудағы қарым-қатынас ерекшеліктерін қалыптастыру мақсатында жүргізілген эксперимент нәтижесінде келесі көрсеткіштер анықталды:

1) бірлесе орындайтын іс-әрекеттерді ұйымдастыру нәтижесінде, кейіннен естімей қалған және нашар еститін оқушылардың әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру деңгейлерінде айтарлықтай айырмашылық анықталды. Эксперименттік топтар үшін орташа көрсеткіш – 4.0 ұпайды құрады (орташа мән айырмасының шыңайылығы Стьюденттің t-критерийі бойынша анықталды, айырмашылықтар – $p < 0.05$ барысында маңызды);

2) жеке тұлғаның белсенділігін арттыруға бағытталған бірлескен жұмыстың тиімді әсерінен, 6-7 сынып оқушыларының 24%-ы қарым-қатынастың барлық көрсеткіштері бойынша жоғары деңгейді көрсетті;

3) оқушылардың әлеуметтік белсенділік деңгейлері дәлелді түрде нақтыланды, яғни әлеуметтік белсенділіктің жоғары деңгейіне

(12%-ға) және орташа деңгейіне (21,5%-ға) жеткен оқушылар саны біршама артты, ал оны қалыптастыру барысында төмен деңгейді көрсеткен оқушылардың саны (32,5%-ға) едәуір азайды.

Қорытынды. Оқушыларға киіз басу өнерін үйрету «көркем еңбек» сабақтарында «бірлесіп, ұжыммен орындау» әдістері негізінде ұйымдастырылды. Зерттеуге қатысқан оқушылар өзара бірлесе орындайтын жұмыстың маңыздылыққа ие екенін түсінгендіктерін және ұлттық өнерге қатысты мәдени сөздік қорларын кеңейткендерін анықтадық. Сонымен қатар, біз есту қабілеті нашар оқушылардың бірлесе жұмыс жасау

барысында мәдени сөйлеудің ережелерін үйренуі үлкен мәнге ие екенін ескердік (бұл серіктесінің пікіріне немесе ұсынысына қызығушылығын оятады; басқаны тыңдай білуді үйренеді). Бірлесіп жұмыс жасаудың әр-түрлі формаларында есту қабілеті нашар оқушы өзінің және серіктесінің іс-әрекетін бақылап қана қоймай, сонымен қатар серіктесінің тарапынан бағыттаушылық қолдау алды. Бұл ретте мінез-құлықты өзара түзету мен компенсаторлық орнын толтыру мүмкіндігі іске асырылды. Топтағы іс-әрекеттің және мінез-құлықтың өзара реттелуі оқушылардың «ұжымдық субъектіге» ауысу факторына айналды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Қазақстан Республикасының білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы [Электрондық ресурс]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636#z7> (өтінім берілген күні: 12.09.2021).
- [2] Akiko Sugayaа, Kunihiro Fukushima, Soshi Takaod, Impact of reading and writing skills on academic achievement among school-aged hearing-impaired children //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, Volume 126, November 2019, 109619; DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2019.109619> (өтінім берілген күні: 12.09.2021).
- [3] Жиенбаева Н.Б., Абдуллина Қ.Е. Есту қабілеті нашар оқушылардың әлеуметтік белсенділігін дамытудың маңыздылығы: Интеграция теории и практики специального и инклюзивного образования //Сбор.материалов Международной научно-практической онлайн-конференции. – Алматы, 2021. – 110 б. [Электрондық ресурс]: URL: https://drive.google.com/file/d/1M_Tqy2AYc149Sa8S07h7_iyu_k1AHF5Z/view. С.94 (өтінім берілген күні: 12.09.2021).
- [4] Об образовании: Закон Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.08.2021 г. [Электрондық ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/Document/doc_id=30118747 (өтінім берілген күні: 12.09.2021).
- [5] Тохтабаева Ш.Ж. Художественное войлоковальние казахов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2017. – 73 с.
- [6] Андреева Л.В. Сурдопедагогика: Учебник для студ. высш. учеб. заведений /под науч. ред. Н.М. Назаровой, Т.Г. Богдановой. – Москва: Академия, – 2015. – 576 с.
- [7] Шинковская К.А. Войлок: все способы валяния. – Москва: АСТ-ПРЕСС, – 2019. – 148 с.
- [8] Выготский Л.С. Психология развития ребенка – М.: Смысл, Эксмо, – 2017. – С.15.
- [9] Әлімов А.Қ. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану: Оқу құралы. – Астана: Назарбаев Зияткерлік мектептері, ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, – 2014. – С.58-59.
- [10] Марциновская Е.Н., Нестерович Т.В., Зыкова Т.С. Уроки предметно-практического обучения в школе глухих. – М.: Просвещение, – 2019. – 146 с.
- [11] Козырева О.А. Логопедические технологии, – Ростов н/Д: Феникс, – 2017, – 192 с.
- [12] Нұрке М.С. Ноосфералық білім беруде визуалды өнер құралдарын қолданудың тиімділігі: қабылдау мативациясын анықтау //Педагогика и психология. – 2021. – № 3(48). – 130-141 бб.
- [13] Mohanna Javanbakht, Mina Bagheri Moosavi, Mohsen Vahedi, The importance of working memory capacity for improving speech in noise comprehension in children with hearing aid //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, Volume 147, August 2021, 110774, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2021.110774> (өтінім берілген күні: 12.09.2021).
- [14] Мудрик А.В. Социализация человека: Учебное пособие для студ.высш.учебн. заведений /3-е изд., испр.и доп. – М.: Московский психолого-социальный ин-т, – 2018. – 147 с.

- [15] Назарова Н.М., Аксенова Л.И., Богданова Т.Г., Морозова С.А. Специальная педагогика: Учебное пособие для студ.высш.учебн.заведений, в 3 т. – М.: Академия, – 2016. – 352 с.
- [16] Мартыненко Л.А. Коммуникативная компетентность дошкольников: Сборник игр и упражнений. – М.: Национальный книжный центр, – 2016. – 64 с.
- [17] Ткачева В.В., Труханова Ю.А. Технология психокоррекционной работы по развитию воображения слабослышащих дошкольников и младших школьников: Учебно-методическое пособие. – М.: Национальный книжный центр, – 2019. – 120 с.
- [18] Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирования мотивации учения: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, – 2012. – 192 с.

References

- [1] Kazakstan Respublikasynyn bilim zhane gylmydy damytudyn 2020-2025 zhyldarga arналган мемлекеттик бағдарламасы [Elektronдық resurs]: URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636#z7> (otinin berilgen kuni: 12.09.2021).
- [2] Akiko Sugayaa, Kunihiro Fukushima, Soshi Takaod, Impact of reading and writing skills on academic achievement among school-aged hearing-impaired children //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, Volume 126, November 2019, 109619: DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2019.109619> (otinin berilgen kuni: 12.09.2021).
- [3] Zhienbaeva N.B., Abdullina Қ.Е. Estu kabiletі nashar okushylardyn aleumettik belsendiligin damytudyn manyzdylygy: Integraciya teorii i praktiki special'nogo i inklyuzivnogo obrazovaniya //Sbor.materialov Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy onlajn-konferencii. – Almaty, 2021. – 110 b. [Elektronдық resurs]: URL: https://drive.google.com/file/d/1M_Tqy2AYc149Sa8S07h7_iyu_k1AHF5Z/view. S.94 (otinin berilgen kuni: 12.09.2021).
- [4] Ob obrazovanii: Zakon Respubliki Kazahstan (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 28.08.2021 g. [Elektronдық resurs]: URL: https://online.zakon.kz/Document/doc_id=30118747 (otinin berilgen kuni: 12.09.2021).
- [5] Tohtabaeva Sh.Zh. Hudozhestvennoe vojlokovalyanie kazahov. – Almaty: Dajk-Press, 2017. – 73 s.
- [6] Andreeva L.V. Surdopedagogika: Uchebnik dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij /pod nauch. red. N.M.Nazarovoj, T.G.Bogdanovoj. – Moskva: Akademiya, 2015. – 576 s.
- [7] Shinkovskaya K.A. Vojlok: vse sposoby valyaniya. – Moskva: AST-PRESS, 2019. – 148s.
- [8] Vygotskij L.S. Psihologiya razvitiya rebenka – М.: Smysl, Eksmo, 2017. – S.15.
- [9] Alimov A.K. Interbelsendi oku adistemessin mektepte koldanu: Oku kuraly. – Astana: Nazarbaev Ziyatkerlik mektepteri, DBBU Pedagogikalyk sheberlik ortalygy, 2014. – S.58-59.
- [10] Marcinovskaya E.N., Nesterovich T.V., Zykova T.S. Uroki predmetno-prakticheskogo obucheniya v shkole gluhih. – М.: Prosveshchenie, 2019. – 146 s.
- [11] Kozyreva O.A. Logopedicheskie tekhnologii, – Rostov n/D: Feniks, 2017, – 192 s.
- [12] Nurke M.S. Noosferalyk bilim berude vizualdy oner kuraldaryn koldanudyn tiimdiligi: kabyldau mativaciyasyn anyktau //Pedagogika i psihologiya. – 2021. – № 3(48). – 130-141 bb.
- [13] Mohanna Javanbakht, Mina Bagheri Moosavi, Mohsen Vahedi, The importance of working memory capacity for improving speech in noise comprehension in children with hearing aid //International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, Volume 147, August 2021, 110774, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2021.110774> (otinin berilgen kuni: 12.09.2021).
- [14] Mudrik A.V. Socializaciya cheloveka: Uchebnoe posobie dlya stud.vyssh.uchebn. zavedenij /3-e izd., ispr.i dop. – М.: Moskovskij psihologo-social'nyj in-t, 2018. – 147 s.
- [15] Nazarova N.M., Aksenova L.I., Bogdanova T.G., Morozova S.A. Special'naya pedagogika: Uchebnoe posobie dlya stud.vyssh.uchebn.zavedenij, v 3 t. – М.: Akademiya, 2016. – 352 s.
- [16] Martynenko L.A. Kommunikativnaya kompetentnost' doshkol'nikov: Sbornik igr i uprazhnenij. – М.: Nacional'nyj knizhnyj centr, 2016. – 64 s.

[17] Tkacheva V.V., Truhanova Yu.A. Tekhnologiya psihokorrekcionnoj raboty po razvitiyu vooobrazheniya slaboslyshashchih doskol'nikov i mladshih shkol'nikov: Uchebno-metodicheskoe posobie. – M.: Nacional'nyj knizhnyj centr, 2019. – 120 s.

[18] Markova A.K., Matis T.A., Orlov A.B. Formirovaniya motivacii ucheniya: Kn. dlya uchitelya. – M.: Prosveshchenie, 2012. – 192 s.

Особенности формирования активности общения слабослышащих учащихся в процессе совместного обучения войлоковалению

Қ.Е. Абдуллина^{1*}, Н.Б. Жиенбаева¹

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассмотрены особенности формирования содержательных компонентов общения слабослышащих учащихся 5-7 классов в условиях совместного обучения национальному прикладному искусству – войлоковалению. Описаны методы социальной активности учащихся, направленные на формирование творческого познания и коррекцию физического состояния посредством войлочного искусства. Основной идеей образования слабослышащих учащихся является сохранение остаточных слуховых качеств, увеличение словарного запаса в развитии навыков самостоятельной коммуникации, описаны способы обеспечения специальной психолого-педагогической поддержки в процессе обучения и воспитания, через искусство национального войлоковаления. Обоснована специфика процесса войлоковаления – как эффективной совместной деятельности детей с нарушениями слуха. Экспериментально выявлены: особенности формирования речевой коммуникации слабослышащих учащихся на предметно-практических занятиях «Художественный труд»; значимость национального искусства – войлоковаление в активизации речевой и познавательной совместной деятельности учащимся. Демонстрируются результаты компенсаторных возможностей учащихся с нарушениями слуха в процессе обучения национальному прикладному искусству – войлоковалению.

Ключевые слова: слабослышащий ученик; национальное искусство – войлоковаление; совместная деятельность; социальная активность; общение; коммуникация; социализация.

Features of the formation of communication activity of hearing-impaired students in the process of joint art-felting training

K. Abdullina^{1*}, N. Zhienbayeva¹

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article considers the features of the formation of meaningful components of communication of hearing-impaired students of grades 5-7 in the conditions of joint training in the national applied art -felting. The methods of social activity of students based on the formation of creative knowledge and correction of physical state by means of art felt are described. The main idea of the education of hard-of-hearing students is the preservation of residual auditory qualities, an increase in vocabulary in the development of independent communication skills, the ways of providing special psychological and pedagogical support in the process of teaching and upbringing, through the art of national felting, are described. The specific of the art – felting process as an effective joint activity of children with hearing impairments is substantiated. Experimentally revealed: features of the formation of speech communication of hearing-impaired students in the subject-practical classes “Artistic work”; the importance of national art - felting in the activation of speech and cognitive joint activity of students.

The results of compensatory capabilities of students with hearing impairments in the process of learning the national applied art – felting are demonstrated.

Keywords: hard of hearing student; national art – felting; joint activity; social activity; communication; socialization.

Редакцияға 21.11.2021 қабылданды

МРНТИ 15.81.22

<https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.27>

A.S.KOSSHYGULOVA¹, A.B.SADYKOVA¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)
alenti85@mail.ru, 27_anelya@mail.ru

PILOT STUDY OF SELF-ORGANIZATION AND THE FORMATION OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCIES IN THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF STUDENTS

Abstract

The article is devoted to the problem of psychological analysis of self-organization in the educational activities of modern students. Self-organization is the central link arising in the development of social and pedagogical competencies. The article discusses a pilot study of the criteria for the formation of self-organization and current methods of their study in the framework of socio-pedagogical competencies. Trends in the development of modern higher education are due to the global processes of integration of the world educational system, digitalization of the educational space, increased requirements for the quality of training specialists in a highly competitive labor market. Informatization, broad opportunities for obtaining knowledge, and involvement in the global educational process can benefit the subject of educational activity only if they possess the skills of self-organization, planning and self-control of activities.

Keywords: student; education; self-organization; competence; activity.

Introduction. The current changes in the modern education system make it necessary to increase the professionalism, competence and readiness of educational subjects to navigate in the rapidly changing conditions of personal and professional activity. Firstly, this order is relevant for education stakeholders, including students, as the main recipients of educational services. It is obvious that a high level of self-development and self-education is a condition, process and result of studying at a university. Since the graduate cannot fully own all the information, the emphasis should be placed on its ability and the development of competence to independently master and filter relevant data. This involves innovation in teaching methods – an interactive and active format comes to the

fore, even with a distance format. However, it is equally important to take into account the psychological patterns that provide this question. The issue of psychological analysis for modern students' self-organization in the educational activities are considered in the article. The analysis of psychological, pedagogical and research on the problems of self-organization and self-control in educational activities shows that self-organization given great importance in the structure of educational activities. Students with a sufficient level of education according to the criteria are able to:

- analyze the conditions and objectives of training successfully;
- plan and organize their own studies efficiently;